

WINKELS HISTORISCH-TAALKUNDIG BEKEKEN

Luc Devriese

Het woord 'winkel' in de betekenis van hoek zit al heel lang goed ingenesteld in onze taal. Daarvan getuigen, naast allerhande vroege tekstvermeldingen, ook oude plaatsnamen. Denk aan Sint-Kruis-Winkel en Oostwinkel, die oorspronkelijk gewoon 'Winkel' waren. De betekenis van zaken te koop stellen in 'winkel houden', 'winkel stellen' is jonger, maar toch ook niet zo erg jong. Het Gents Woordenboek van Lievevrouw-Coopman geeft een vroege vermelding uit 1366 aan: een verbod van 'winkel no tooch doen'. In een ander artikel in dit tijdschriftnummer wordt het verband tussen 'hoek' en 'verkoopruimte' uitvoerig geïllustreerd.

Heel wat jonger is de afleiding 'winkelier'. Het volumineuze Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) waarin de vroegste in geschrifte bewaard gebleven vermeldingen van een enorm aantal woorden aangegeven staan, komt met citaten uit de 17de eeuw voor de dag. Rijkelijk laat. Lievevrouw-Coopman geeft een typisch Gentse vrouwelijke variatie 'winkelierigge' aan uit 1779. In de reeks Wegwijzers van Gent (sommige jaren ook 'van Oost-Vlaanderen') die vanaf 1770 jaarlijks verscheen, vinden we pas in 1854 een rubriek 'winkeliers'. Die worden in de titel van de betreffende rubriek tot aan het einde van de reeks 'Wegwijzers' halverwege vorige eeuw, steevast samen met 'magazijniers' opgenomen. De afbeelding hierbij toont een vroege vermelding uit 1860.

Hoe komt het dat de 'winkeliers' zo laat hun intrede doen? De reden ligt voor de hand. De ambachtslui verkochten hun eigenhandig gemaakte waren in hun werkplaats of op de markt. Daarvan werd echter al heel vroeg afgeweken en dat gebeurde in sommige specialismen veel eerder dan in andere. Zo verkochten de me(e)rseniërs al eeuwenlang allerhande 'merceriewaren' die ze niet zelf aanmaakten. In oorsprong waren dat in hoofdzaak kleding-

stukken of onderdelen voor kledingstukken en spulletjes voor lichaamstooi, maar ook naalden en garens, bijvoorbeeld. Het gamma breidde geleidelijk uit tot lederwaren, messen, huishoudartikelen en zelfs wapens. De meerseniërs verkochten thuis, maar vooral op markten of aan huis in stad en land. Dat laatste deden de 'mersmannekes', rondreizende venters (uit het Middelnederlands 'vente', vergelijk met het Franse 'vendre'). Niet toevallig was het Meerseniërs huis in Gent gevestigd bij de Vrijdagmarkt en vind je daar nog steeds het Meerseniërsstraatje. En wat nog meer zegt over het beroep: de term mercerie is net als 'markt' afgeleid van het Latijnse 'mercatus', waarin o.a. de Fransen, zoals in zoveel andere woorden, de 'k' klank veranderden in een 'c'. Denk aan 'mercier'. Zoals in bijgaand 'bouwkundig' artikel 'Een winkel is een hoek ...' beschreven staat, hadden de merseniërs heel lang geen echte verkooppriemten, alias 'winkels' in hun woningen. Ze bleven vooral 'mercatores': 'kramers'. Dat laatste woord is dan weer afkomstig van 'kraam': schutzeil, tentzeil.

Naast deze kleinhandelaars waren er kooplieden die jaarmarkten aandeden en vooral laken en later lijnwaad verkochten in naburige of verre landen. Die opereerden soms met tussenpersonen: makelaars die niet zelden 'herberg hielden', waar ze hun handelscontacten uit andere steden en landen konden onderdak bezorgen: herbergen. Zij hadden geen echte winkels. Jacob van Arvelde was zo'n makelaar.

Een magazijnier was in de jaren 1800 een handelaar die een 'winkelmagazijn' open hield. 'Magazijn' is, net als 'bazaar', een Arabisch woord dat via het Italiaans en het Provençaals tot ons kwam. Magazijnen verschilden niet echt van 'winkels', maar evolueerden naar grootschaligheid: 'Les Grands Magasins X, Y of Z'. 'Shop' is een Germaans woord (Duits: 'Schuppen') dat schutthok of beschutte ruimte betekent. Het behield en koesterde zelfs een indruk van 'klein' en herinnert aan de oudste winkeltjes; aanbouwsels zoals de penshuisjes aan het Groot Vleeshuis (zie 'Een winkel is een hoek ...' in dit nummer)..

De kruideniers, oorspronkelijk kruideniers-apothekers, kennen hun oorsprong in de 'apotheca', de voorraadruimte van kloosters waarin allerhande kleinere voedsel- en drankspecialiteiten en ook geneesmiddelen bijeen gezet worden (Grieks: apo thekein: bijeen zetten, opbergen: zie het artikel over apotheek Stijl in dit nummer). Ook de kruideniers en apothekers vervaardigden de meeste van hun producten niet zelf, al konden ze lang volhouden dat ze door conditioneren of samenvoegen nieuwe producten aanmaakten. Zij werden mede de eerste 'winkeliers', die van het louter presenteren en verkopen hun beroep maakten. De winkelier was geboren en ondanks alles houdt hij stand. Een groothandelsketen zoals Albert Heijn presenteert zichzelf graag als de grootste kruidenier van Nederland. Met de opkomst van dergelijke giganten verdwenen veel kleine winkeltjes. Andere specialiseerden zich in niet alledaagse dingetjes, werden duurder en noemden zich 'boetiek'. En ... ook het Franse 'boutique' is afgeleid van het Griekse 'ἀποθήκη' apotheke. De 'a' viel weg en 'pothéke' werd al gauw 'boutique'.